

DEMÉNY PÉTER

HALLGASSUK A BESZÉLŐKET!

Rostás Zoltán: *Beszélő dokumentumok. I–III.*

■ Rostás Zoltán az egyik legérdekesebb személyiség, akivel találkoztam adatott. Székelyudvarhelyen született 1946-ban, és 1970 óta Bukarestben él. Szociológus, és legnagyobb szenvedélye az emberek beszélgetése. Az *oral history* az egyik kedvenc műfaja, és mindig „alulról” nézi a társadalmat, szemben azzal, ahogy az iskolában a történelmet tanultuk: hogy azt a „nagy” emberek csinálják. Rostás Zoltán a hétköznappal foglalkozik.

Ennek látszólag ellentmond legutóbbi, hármas interjúkötete. A *Beszélő dokumentumok*ban összegyűjtött beszélgetések ugyanis *A Hét Tett* című tudományos mellékletében láttak napvilágot (a szerző évtizedekig dolgozott a bukaresti hetilapnál), és bennük egyáltalán nem „névtelen” emberek válaszolnak a kérdésekre: Charles Gatitól, a magyar származású amerikai történésztől Fejtő Ferencig, Cs. Gyimesi Évától Smaranda Enachéig sok mindenki mondta magnóba a gondolatait.

Az ellentmondás azonban valóban látszólagos: Rostás mindig *beszélget*, és soha nem abból a pozícióból, hogy „milyen zseniális tetszik lenni”. Természetesen megadja a tiszteletet, de nem alázkodik meg, nem játszik pusztá mikrofonállvány-szerepet. Rengeteg helyen egy megjegyzéssel lendíti tovább a tár-

salgást, nem ragaszkodik ahhoz, hogy mindig csak kérdései legyenek – másfelől ez a módszer azt is jelzi, hogy valóban *beszélget*, hallja azt, amit a másik mond, és reagál rá.

Kétségtelen azonban az is, hogy ezek az interjúk nagyon más világban készültek, mint amilyenben most élünk. Néhány kivételtől eltekintve, amikor látszik, hogy nem ismeri jól a partnert, vagy annak sietnie kell valahová – ilyenkor alig néhány soros a válasz –, a beszélgetések elmélyült viták, vagy ellenkezőleg, pergő, szinte drámai jelenségek. Egyik kedvencem a Claude Karnoouh-val és Tordai Zádorral való párbeszéd, ahol valósággal egymás szájából kapják ki a szót a résztvevők (*Európát itt kell felépitnünk*, III. 92–101.)

Emlékszem, mennyire meglepett és megérintett egyszerre, amikor Horváth Andor Étienne Hajduról szóló televíziós jegyzetét hallgattam. Egykori tanárom, kollégám és barátom 1978-ban találkozott a világhírű magyar származású francia szobrásszal, és számomra az volt a meglepő, hogy azokban a rémes időkben ez a találkozás egyáltalán megtörténhetett. De minden diktatúrának engednie is kell, miközben zár – és a romániai a zártak között is zártnak számított –: nem nyomhatja el *folyamatosan* azokat, akik uralkodik, hiszen akkor az

öröm minimális lehetőségét szüneti meg.

Nos ugyanilyen meghatottság kerített hatalmába, miközben ezeket a köteteket lapozgattam. Nagyjából sejtem, milyen hivatalos látogatások vagy konferenciák teremthettek alkalmat arra, hogy például E. J. Alagoát, a nigériai történészt vagy Mikk Titma észt szociológust magnóhoz ültesse Rostás, de azért már irigylem, hogy Niederhauser Emilt, Almási Miklóst vagy Szűcs Jenőt is sikerült meginterjúvolnia. És itt egy interjú Lucian Boiával 1984-ből – I. *A tömegek történetét akarjuk megírni*, II. 361–365. –, akinek 1997-ben megjelent és 1999-ben magyarra fordított könyve, a *Történelem és mítosz a román köztudatban*, igazi és szép tudományos és közéleti meglepetés volt.

A kérdező ars poeticája, mely visszautal mindarra, amit a bevezetőben elmondtam, az első két, 1989 előtti interjúkat tartalmazó kötethez írt előszóban olvasható: „Szemben a személytelen tudományos ismeretterjesztéssel, én a szakembert próbáltam előtérbe hozni. Úgy gondoltam, az elmesélt tudományos karrier egyben hiteles ismeretterjesztés is.” (*Előszó*, I., 6.) Bármilyen ellenőrzött a rendszer, az emberek története már pusztán *történet* volta révén sok mindent elárul, hiszen egy elbeszélés szerkezete, kihagyásai minden esetben releváns(ak). Nem beszélve az egyéb, ma már szinte perverznek tűnő játékokról: a Boia-párbeszéd címe egyáltalán nem illett bele az akkori, Vitéz Mihályra, Mircea cel Bătrânre, Ștefan cel Maréra és a többi nagyra építő történelemírásba.

„A kilencvenes évek elején készült interjúim a felszabadultság, a remény, a tenni akarás, a felzárkózási igény dokumentumaivá vál-

tak” –írja Rostás a harmadik kötet elé (*Az átmenet(elés) első éve*i, III., 6.) –, és pontosan ezt érzi az olvasó, főleg akkor, ha már eszébe jutta abban az időszakban. Mindenki arról beszél, mit kellene tenni, hogyan kell eljárni, hogyan lehetne közelebb kerülni Európához vagy megteremtteni Európát. Mai szemmel nézve rengeteg naivitás és ártatlanság van ezekben a szövegekben: naiv már az a komolyság is, amellyel vizsgálják a különféle problémákat. Ugyanakkor érdekes, hogy már akkor megjelentek olyan szempontok, amelyekből érdemes lett volna kihallani azt, ami fontos – az említett Karnoouh-Tordai-interjúban például azt mondja a francia professzor: „Az ugyanis nem állítható, hogy a román állam, a román közigazgatás és adórendszer elfogadhatja azonnal a kisebbségek összes követeléseit. [...] A párhuzam erőltetett, de olyan, mintha valamely nyugati államnak el kellene fogadnia a szakszervezetek összes követeléseit... Csakhogy, a Nyugattal ellentétben, itt a kérések elutasítását azonnal dramatizálják, sőt egyenesen tragédiának fogják fel. A kisebbség azonnal levonja a következtetést, hogy az állam elenségesen viselkedik vele szemben.” (94.) Karnoouh aztán valóságos filippikában bírálja azokat a nyugati kollégáit, akik nem fogadták el a meghívást – a beszélgetés a *Nacionalizmus – nemzetállam – demokrácia (A magyar és román nacionalizmus a 20. században)* című konferencia szünetében készült.

És itt egy másik megszívlelendő mondat, ezúttal Tordai Zádortól: „Szögezzük le: mások nacionalizmusának a taglalása maga is nacionalista játszma. Tudományos értekezleten nem azt kell felhánytorgatni, hogy az egyik mit csinált a

másikkal, hanem azt kellene megvitatni, miként ragadható meg értelmesen a probléma.” (93.) Még mindig úgy tűnik, nem sikerül értelmesen megragadni, és most már úgy is, hogy kevesen igyekszünk.

A beszélgetések címe után mindig meg van adva az alany születési és, ha a helyzet megkívánja, halálzási éve, s az olvasó szomorúan konstatálhatja, hogy a legtöbben már nincsenek közöttünk. Természetesen más történészek, politológusok, írók, szociológusok nőttek fel, de egy szemlélet, az érvelő, higgadt habitus mintha kihalt volna. Meg a habitus nélküli habitus is, amit ezúttal úgy értek, mint Miskolczy Ambrus: „Nincsen habitusom, hál’istennek.”, válaszolja arra a megjegyzésre, hogy „Ez az egész okfejtésed a történelmi munkától egy kicsit elkanyarodik, és ta-

lán a habitusodtól is...” (208.) Ez talán azt jelenti, hogy „mindennel foglalkozom”. Ez a mindennel színvonalasan, alaposan foglalkozni mintha eltávolodott volna tőlünk.

Matei László borítóin az interjúalanyok láthatók, olykor név nélkül. Bizonyára képzőművészeti koncepció ez, mégis zavaró, mert nem érthető, kinek a neve miért maradt el.

A *Beszélő dokumentumok* valóban beszélnek: hozzánk szólnak, csak meg kell hallanunk őket, és megértenünk mindazt, amiben élünk. Milyen érdekes ez is: ezeknek a köteteknek a szellemében azt kellett volna mondanom, hogy „a világunkat”, de már nem lehet egyetlen világban hinni, csak világokban, amelyeknek nehézségi foka mintha sosem engedné, hogy egészen megértsük őket.

